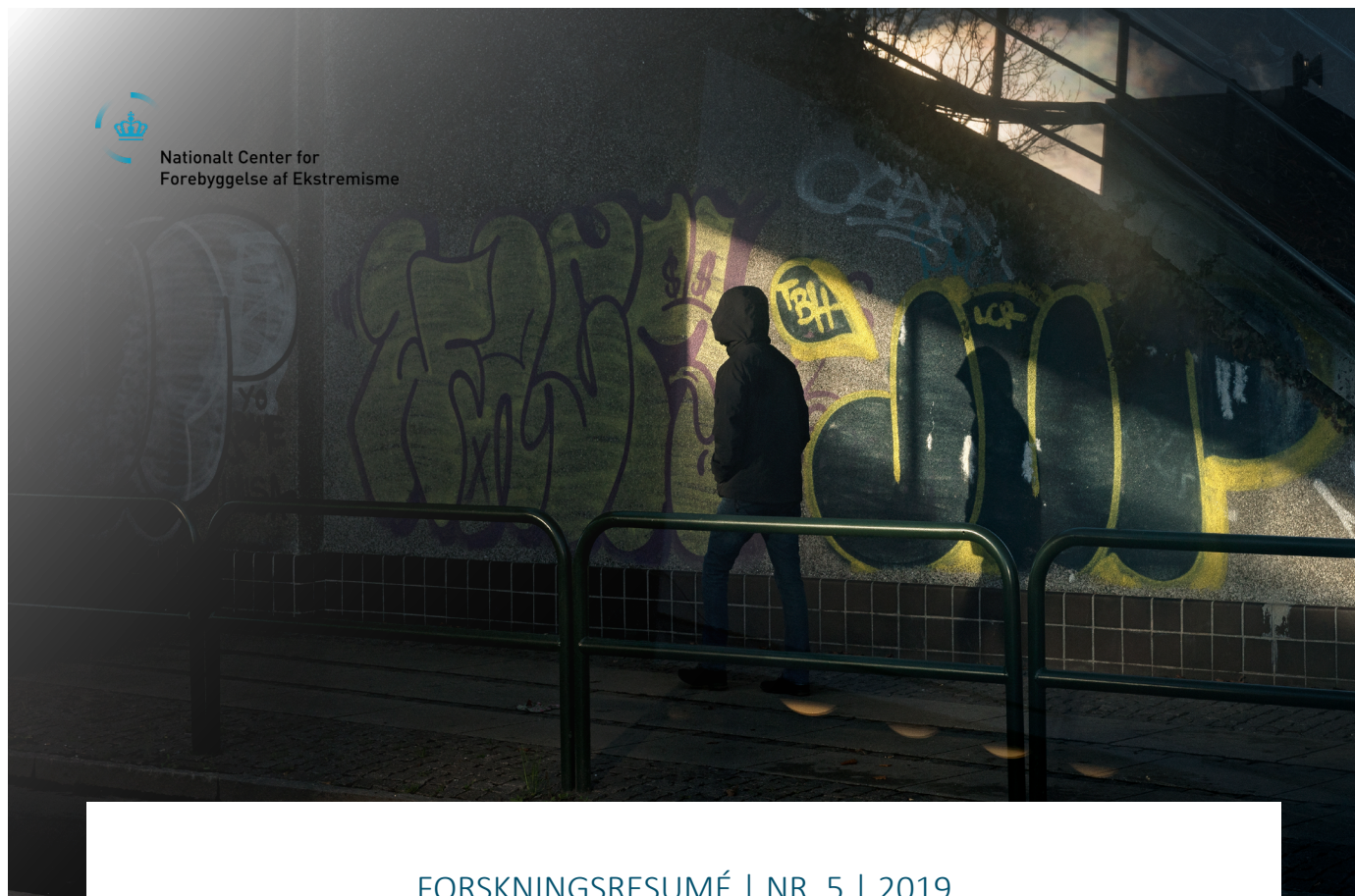

Nationalt Center for
Forebyggelse af Ekstremisme

FORSKNINGSRESUMÉ | NR. 5 | 2019

Konspirationsteorier

- Den ultimative sandhed som forklarer alt, og hvordan alting hænger sammen

Hvad er konspirationsteorier

I bogen fra 2018, Den skjulte sandhed – konspirationsteorier, magt og konflikt, som er baseret på række internationale forskningsartikler, beskriver forfatterne konspirationsteorier som fortællinger om "hvorfors noget holdes skjult,

Forfattere

Maria Brockhoff, underviser ved SOSU Østjylland.

Mikkel Thorup, professor, Aarhus Universitet.

Rikke Alberg Peters, lektor i Historielab og Anvendt Forskning i Pædagogik og Samfund, UC Lillebælt.

Peer-review

Roger Buch, chefforsker, Danmarks Medie- og Journalisthøjskole.

hvordan det holdes skjult, og hvem der holder noget skjult". Indviklede, komplicerede og uklare begivenheder, som er påvirket af mange faktorer, interesser og mennesker kan ved at benytte konspirationsteoriens prisme reduceres til én forklaring med én simpel faktor og én enkelt aktør. Det er med forfatternes ord "den ultimative sandhed, som forklarer alt, og hvordan alting hænger sammen".

Fælles for både venstre – og højreorienterede konspirationsteorier er, at de stiller spørgsmålstegn ved, om vi lever i et virkeligt demokrati, eller om det er hemmelige selskaber eller internationale organisationer, som i virkeligheden styrer slagets gang. I venstreorienterede konspirationsteorier er fjenden som regel kendte organ-

isationer som CIA, NATO og EU, mens fjendebill-
ederne i højreorienterede konspirationsteorier
ofte består af ukendte grupper eller personer
som jøder, kommunister, eliten, frimurere m.m.ⁱ

Forskellige typer konspirationsteorier

Konspirationsteorier handler hyppigt om magt,
demokrati, videnskab og religion, og kan bevæge
sig på tre niveauer:

- *Det lokale niveau*, hvor en konspira-
tions-
teori tilbyder en (alternativ) forklaring på
en konkret begivenhed, f.eks. en krimi-
nalsag eller en politisk intrige. Det kan
eksempelvis være, hvem myrdede John F.
Kennedy? Fokus i disse konspira-
tions-
teorier er på tid og hændelsesforløb.
- *Det globale niveau*, hvor en konspira-
tions-
teori fokuserer på internationale magtre-
lationer eller hovedkvarterer (fx Vatikanet,
Kreml eller EU) og handler om en global
ond hensigt og sammensværgelse (fx
frimurere eller CIA), som kan forklare
begivenheder i fremtiden og fortiden.ⁱⁱ
- *Det kosmiske niveau*, hvor konspira-
tions-
teorier indebærer en ikke-menneskelig
kraft (fx Djævlen eller rumvæsner) som
kontroller alt ondskab og begivenheder på
jorden.ⁱⁱⁱ

En konspirationsteori kan opstå på ét niveau,
men udvikle sig op i abstraktionsniveau. En rela-
tivt konkret og lokal konspirationsteori kan f.eks.
udvikle sig til eller blive optaget i en abstrakt og

altomfattende teori, hvor enten en verdensom-
spændende sammensværgelse eller ikke-men-
neskelige kræfter, som orkestrerer al ondskab i
verden, er involveret.

Konspirationsteoretikers verdensopfattelse

Konspirationsteorier udstiller vores svaghed over
for magthaverne. De fleste mennesker benyt-
ter i den daglige tilværelse viden, som vi får fra
magthavere og autoriteter fx medier, politikere,
videnskabsfolk og eksperter. Konspirationsteore-
tikere spørger: "hvordan ved du egentligt det?"
Derfor er konspirationsteorier et stærkt mod-
magtargument. De problematiserer nemlig hele
grundlaget for det, vi ved, og ophøjer den viden,
de selv har fundet og undersøgt, til en form for
privilegeret indsigt, som er det eneste, de god-
tager.^{iv} Det er på den baggrund, at der, hvor
andre ser tilfældigheder, ser konspirationsteore-
tikere en intention, betydning og årsag, som kan
påvises og passer ind i en større sammenhæng.^v

Forfatterne beskriver, at for konspirationsteore-
tikere er målet at afsløre denne større sammen-
hæng og magthavernes onde hensigter, hvor-
ved den ideelle styreform kan (gen)etableres,
og folket igen blive de retmæssige magthavere.
Særligt i konspirationsteorier, som er inspireret
af undergangsfortællinger, er der ofte en tids-
faktorer i spil, og det kan medføre, at konspir-
ationsteoretikerne føler sig kaldet til at handle
inden, at det er for sent at afsløre sandheden.^{vi}
Udover kaldet til handling kan dét at være bek-
endt med "sandheden" skabe forestilling om
at være en del af en særligt udvalgt gruppe og
give en fornemmelse af kontrol over de fore-
kommende begivenheder.^{vii} Tidsdimensionen
kan også komme til udtryk i en undergangsdato

"De problematiserer nemlig hele grundlaget for det, vi ved, og ophøjer den viden, de selv har fundet og undersøgt, til en form for privilegeret indsigt, som er det eneste, de godtager. Det er på den baggrund, at der, hvor andre ser tilfældigheder, ser konspirationsteoretikere en intention, betydning og årsag, som kan påvises og passer ind i en større sammenhæng."

for jorden eller menneskeheden, som dog i alle tilfælde indtil nu ikke er realiseret. Konspirationsteoretikere kan dog som regel hurtigt finde en forklaring på dette, fx deres egen indsats, eller udpege en ny undergangsdato.

At se sig selv som en del af en udvalgt gruppe medfører, at konspirationsteoretikere ofte fremstiller sig selv, som dem der tør at sige sandheden til og om magthaverne, og derved indtager konspirationsteoretikerne martyrollen. Det er deres forestilling, at de udsætter sig for fare og latterliggørelse, ofte med reference til historiske undertrykte personer. I andre tilfælde, hvor konspirationsteoretikere ikke er forfulgt, vendes argumentationen ofte til at magthaverne ignorerer og forsøger at skjule sandheden.^{viii}

Social-psykologiske faktorer

Forfatterene fremhæver bl.a. tre social-psykologiske undersøgelser. Den første undersøgelse, Belief in Conspiracy Theories fra 1992, som er udarbejdet af Ted Goetzl, peger på, at der ikke er en sammenhæng mellem tro på konspirationsteorier og uddannelse, køn og beskæftigelse. Undersøgelser viser til gengæld en sammenhæng mellem tro på konspirationsteorier og frygt for at miste sit arbejde, pessimisme med hensyn til fremtiden, minoritetsstatus og tillid til andre mennesker.^{ix}

Den anden undersøgelse, Dead and Alive: Beliefs in Contradictory Conspiracy Theories fra 2012, som er udarbejdet af Karen Douglas, fremhæver, at hvis troen på konspirationsteorier er stærk nok, er det muligt, at tro på konspirationsteorier som modsiger hinanden.

Det tredje studie, også en del af Karen Douglas' forskning, viser, at troen på konspirationsteorier mindsker lysten til aktivt deltagelse i demokratiet.^x

Konspirationsteorier på nettet

Før internettet blev integreret i de fleste menneskers tilværelse, bestod fællesskaber med interesse for konspirationsteorier af små sammentømrede grupper af mennesker. Blandt andet fordi disse mindre grupper ikke var en del af et større fællesskab på internettet, udviklede nogle konspirationsteorier sig langsomt, mens andre ikke ændrede sig fra den oprindelige udgave.^{xi} I dag er konspirationsteorier mere dy-

namiske. Internettet medfører en nemmere adgang til tal og fakta, men også til misinformation, som benyttes til at diskutere fortolkninger af begivenheder, mens de udfolder sig.^{xii} Det kan være amatørvideoer, fotos, øjenvidneberetninger, og live rapporter, som skaber nye dynamikker, når de cirkulerer på platforme og i online-fællesskaber som twitter, Buzzfeed, reddit, youtube og 4chan. Nogle af disse online-fællesskaber, også kaldet ekkokamre, er lukkede kredsløb med paranoide træk. I disse online-fællesskaber, som er mere eller mindre afkoblet fra omverden, bekræfter medlemmerne hinanden i deres tro på og forestillinger om et bestemt verdensbillede, en bestemt politisk indretning af samfundet og en konspirationsteori.^{xiii}

"I dag er konspirationsteorier mere dynamiske. Internettet medfører en nemmere adgang til tal og fakta, men også til misinformation, som benyttes til at diskutere fortolkninger af begivenheder, mens de udfolder sig."

Når stater bruger konspirationsteorier

Autoritære stater benytter også konspirationsteorier som et middel til at styrke og udbygge deres magt. Det nazistiske Tyskland og Sovjetunionen er eksempler på, hvordan stater benytter konspirationsteorier til at opretholde og udbrede en tilstand af konflikt og angst i befolkningen. Ofte med henvisning til fremmed kræfter, dvs. indblanding fra andre stater, eller ved at udpege politiske modstandere og visse befolkningsgrupper som fjender af staten. I tilfældet med Sovjetunionen blev lederen af den Røde hær, Leon Trotskij, i 1929 udpeget som klassefjende og sendt i eksil efter en konspiratorisk orkestreret retssag, som styrkede Stalins greb om magten. I

samme periode blev "almindelige klassefjender", i kraft af deres materielle og sociale status, deporteret og henrettet.

Konspirationsteorier og ekstremisme

Relationen mellem konspirationsteorier og ekstremisme er kompleks, og som forfatterne påpeger, kan man sagtens tro på en konspirationsteori uden at være en del af et ekstremistisk miljø. Forfatterne understreger, at det er de færreste, som tror på konspirationsteorier, der handler voldeligt eller på anden måde ulovligt. Omvendt benytter ekstremistiske grupper og miljøer ofte konspirationsteorier som et led i deres propaganda, til at underbygge deres ideologi eller som en måde at retfærdiggøre terroraktioner.

Konspirationsteorier er ikke andet, end hvad vi gør dem til, hævder forfatterne. Men de appellerer ofte til ekstremistiske grupper og individer, som har en dualistisk verdensopfattelse, bygget på forestillinger om undertrykte grupper og folkeslag, som er ofre for en ond aktør eller sammensværgelse. Konspirationsteorier giver ekstremistiske grupper og individer mulighed for at forklare, hvordan fx et fredeligt og demokratisk samfund i virkeligheden er korrumpet og undertrykkende. Det umiddelbart fredelige samfund, de fleste oplever, kan set fra deres synspunkt, opfattes som et røgslør, der dækker over en uerklæret krig mod de undertrykte grupper. Forfatterne fremhæver, at når konspirationsteorier og ekstremisme nærer hinanden, kan der være grundlag for bekymring. Dette kan eksempelvis være tilfældet, når individer eller grupper ændrer deres syn fra at være åbent overfor forskellige mulige forklaringer til en tro på en totalforklaring, som afdækker al ondskab i verden. Mere bekymrende bliver det, når en konspiration bliver til en angrebskonspiration, som indebærer forestillingen om en igangværende kamp, hvor magthavere og/eller den onde sammensvær-

gelse inden længe har vundet, og kampen er tabt. I en angrebskonspiration ændrer repræsentanter for "systemet" status fra at være modstandere til at være dødsfjender og forrædere. Dette sammen med forestillingen om, at der er begrænset tid til handling, kan gøre, at et reelt modangreb bliver en attraktiv løsning.^{xiv}

Bogens forfattere har opsummeret en række bekymrende bivirkninger/effekter, der kan opstå som følge af troen på konspirationsteorier. De skal dog ses i lyset af, at kun et lille antal af de mennesker, som tror på konspirationsteorier, er ekstremistiske og voldelige.

Konspirationsteorier:

- Kan forstærke dæmonisering af "de andre".
- Kan gøre døv over for modsatrettede synspunkter og de-legitimere uenighed.
- Kan forstærke mistilliden til andre, herunder politikere, medier og eksperter.
- Kan fremme brugen af vold, da situationen ses som tilspidset og behovet for handling presserende.
- Kan fremme selvisolering og "smågrupperadikalisering", som er når mindre uorganiserede grupper af individer, grupper af venner eller online fællesskaber bekræfter hinanden i en bestemt verdensopfattelse).^{xv}

Relevans for danske fagprofessionelle

Konspirationsteorier fører ikke i sig selv til ekstremisme, men i de fortællinger, som binder ekstremistiske miljøer sammen, indgår konspirationsteorier ofte. Det betyder, at for de fleste der arbejder med forebyggelse af ekstremisme, kan

"Konspirationsteorier giver ekstremistiske grupper og individer mulighed for at forklare, hvordan fx et fredeligt og demokratisk samfund i virkeligheden er korrumpet og undertrykkende."

det være en fordel at have en grundlæggende viden om, hvordan konspirationsteorier fungerer, og hvordan (stort set alle) mennesker kan blive spundet ind i dem.

Konspirationsteorier kan ikke bare afvises som ren fantasi, da de kan indeholde historiske eller andre fakta, men det gør ikke resten eller helheden af teorierne sande. Baggrundsviden om konspirationsteorier kan anvendes i det relationelle arbejde; eksempelvis i en mentorrolle el. lign, hvor bekymringen for ekstremisme hos borgeren eller mentee har afsæt i en ekstremistisk verdensopfattelse, der kan bygge på en konspirationsteoretisk forståelse af virkeligheden. Viden om konspirationsteorier kan desuden tænkes inddraget i undervisningssammenhænge til at illustrere, hvordan et umiddelbart overbev-

isende (men konspirationsteoretisk funderet) rationale kan bruges i manipulerende eller propagandistisk øjemed – både offline og online.

Nærværende resume kan med fordel læses sammen med forskningsartiklen, *Propaganda i en ekstremistisk sammenhæng*, og Kort Fortalt opsamlingen af artiklen, da propaganda og konspirationsteorier har mange lighedspunkter. Fælles for begge er, at de er bygget op omkring elementer af fakta og sandhed, som flettes ind i egentlig (bevidst manipuleret) disinformation. Det er netop denne konstruktion, som gør, at de fleste mennesker kan blive spundet ind i fortællingerne. I forskningsartiklen og Kort Fortalt opsamlingen om propaganda er de psykologiske mekanismer, som benyttes i konstruktionen af propaganda nærmere beskrevet.

Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme

© 2019 Nationalt Center for
Forebyggelse af Ekstremisme

Tlf. 72 14 27 00
E-mail: ekstremisme@siri.dk
www.stopekstremisme.dk

December 2019

Alle rettigheder tilhører Nationalt
Center for Forebyggelse af
Ekstremisme.

Udgivelsen kan frit hentes på www.stopekstremisme.dk

Nationalt Center for Forebyggelse af
Ekstremismes udgivelser kan frit citeres
med tydelig kildeangivelse.

Henvisninger til originalteksten

- i) S. 75
- ii) S. 53
- iii) S. 62
- iv) S. 86
- v) S. 88
- vi) S. 103
- vii) S. 168
- viii) S. 87
- ix) S. 129
- x) S. 132
- xi) S. 118
- xii) S. 119
- xiii) S. 117
- xiv) S. 197
- xv) S. 199

Forfatterne til originalteksten

Maria Brockhoff er cand.mag i litteratur og idéhistorie og underviser ved SOSU Østjylland.

Mikkel Thorup, professor, Institut for Kultur og Samfund ved Aarhus Universitet.

Rikke Alberg Peters, ph.d. i idéhistorie og lektor på Nationalt Videncenter på Historie og Kulturavsformidling, UC Lillebælt.

Om peer-review

Reviewet er foretaget for at kontrollere, at forskningsresuméet gengiver et dækkende billede af originalteksten: *Den skjulte sandhed - konspirationsteorier, magt og konflikt*, der er skrevet af Maria Brockhoff, Rikke Alberg Peters og Mikkel Thorup.

Litteratur

Brockhoff, M., Thorup, M. & R. A. Peters (2018), *Den skjulte sandhed - konspirationsteorier, magt og konflikt*. Klim.